

כד, א

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל

המפרשים תמהו: הלא כבר נאמר לעיל (וירא יח, יא) - "ואברהם ושרה זקנים באים בימים", ומהו שנאמר כאן "ואברהם זקן", כאילו רק עתה הגיע לכלל זקנה.

ויש לתרץ, בהקדים פירוש כפל הלשון "זקן בא בימים", שיש להבין, מה מוסיף הביטוי "בא בימים" על "זקן".

1234567

והביאור:

מוצר החכמה

הפירוש ד"בא בימים" הוא - כפשטות התיבות - שהגיע ובא (נכנס) בתוך הימים (כמו בא בבית וכיוצא בזה). והיינו, שאין זה תיאור מספר שנות האדם (אם רב או מעט), אלא אופן חיי האדם בימים אלו. כלומר: הימים - והמאורעות שבהם - לא חלפו ועברו מבלי להשאיר רושם, אלא אברהם "בא" ונכנס בהם; הוא "הכניס" את מהותו ונפשו בתוך כל יום ויום ומאורעותיו והרפתקאותיו - כשכל יום וכל מאורע פעל והשפיע עליו - עד אשר ניכר הי' רישומן בתווי פניו.

לפי זה מובן מה שנאמר כאן שוב "ואברהם זקן בא בימים": עיקר החידוש הוא שהי' "בא בימים" (לא סתם "זקן"). פירוש: לעיל נאמר שאברהם ושרה היו "באים בימים", וזאת עקב המאורעות הרבים שעברו עליהם עד אז; וכאן, אנו למדים שגם כעבור בערך מ"א שנה נוספות, הי' אברהם "בא בימים", כלומר, אף המאורעות של השנים הללו השפיעו עליו והותירו בו את רישומם. וזאת, אף שדרך העולם הוא, שככל שאדם הולך ומתבגר, אין מאורעות חיייו משפיעים עליו כל כך (או משום שנעשה מתון ומיושב יותר, ואם משום שכך טבעו של זקן, שכבר ראה הרבה בחייו).

ויש לומר עוד, שדוקא מאורעותי' של תקופה זו היו חשובים ומכריעים באופן מיוחד - לידת יצחק, עקידתו, פטירת שרה, וכו'.

כד, ז

ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם

ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי: ולא אמר ואלקי הארץ, ולמעלה אמר ואשזניעך וגו', אמר לו: עכשיו הוא אלקי השמים ואלקי הארץ, שהרגלתי צפי הצרות, אבל כשלקחני מבית אבי הי' אלקי השמים ולא אלקי הארץ, שלא היו צאי עולם מכירים זו ושמו לא הי' רגיל בארץ.

צריך ביאור:

[1234567]

- א. לכאורה הי' לו להעתיק בדיבור המתחיל רק את המלים "אלקי השמים".
- ב. מזה שרש"י מאריך ואומר "ולא אמר ואלקי הארץ", (ולא אמר בקיצור "ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי: ולמעלה אמר ואשביעך וגו'"), משמע שמצד הסברא הי' הכתוב צריך לומר "ואלקי הארץ", ולכן תמה רש"י "ולא אמר ואלקי הארץ", ותמי' זו מתחזקת על ידי ההשוואה עם האמור למעלה.
- ג. לכאורה הי' לו לכתוב "ולמעלה אמר אלקי השמים ואלקי הארץ".
- ד. "אמר לו" - מנין לו שאברהם אמר דבר זה בפירוש (ולא שרמזו בשינוי לשונו).
- ה. "אבל כשלקחני מבית אבי" - למאי נפקא מינה שהדבר הי' בעת יציאתו מבית אביו.
- (ואין לומר שנקט לשון הכתוב, שהרי כוונת הכתוב היא למנות את חסדי המקום, וכוונה זו אינה שייכת לעניינינו).
- ו. מה הקשר בין ענין זה לבין דברי אברהם אל אליעזר אודות שידוך עבור יצחק.

איצור החכמה

והביאור:

אברהם הזהיר את אליעזר לא ליקח אשה ליצחק "מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרב", כי אל ארצי ואל מולדתי תלך". מובן, איפוא, שאף שיש יתרון ועילוי מסויים במקום ישיבתו של אברהם בהווה ("אשר אנכי יושב בקרב"), שכן בני המקום נמצאים בקרבתו של אברהם וניתנים להשפעתו, יש יתרון גדול יותר במשפחת אברהם ("מולדתי"), שכן בני משפחתו (מצד עצמם) עדינים יותר וקרובים יותר לתכונותיו של אברהם.

ויש לתמוה: מדוע, אם כן, אסר אברהם על אליעזר להשיב את יצחק אל ארץ מולדתו של אברהם ("השמר לך פן תשיב את בני שמה")? ואם חשוב בעיקר השהי' בקרבת מקום לאברהם (כגלל השפעתו על סביבתו), מדוע אין ליקח אשה ליצחק מבנות כנען ("אשר אנכי יושב בקרב")?

ועל כרחך צריך לומר, שאברהם תירץ תמי' זו (אף שאין הדבר מפורש בכתוב). לכן מפרש רש"י "ולא אמר ואלקי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'": מזה מוכח שאברהם תירץ את התמי', ובמילא מובן גם שהענין של "עכשיו הוא אלקי השמים כו'" נוגע לתוכן שליחותו של אליעזר (כדלהלן).

ולא אמר ואלקי הארץ - מזה שנאמר "אלקי השמים" בלבד מוכח שמלים אלו לא נאמרו בתור שבחו של מקום סתם, מאחר שמזכירים שם שמים (כבפסוק "אל עליון, קונה שמים וארץ" (לד יד, ט), שהרי אם כן הי' לו לומר את השבח המלא ("אלקי השמים ואלקי הארץ").

אוצר החכמה

אוצר החכמה

ולמעלה אמר ואשביעך וגו' - גם לעיל, שם נאמר "אלקי השמים ואלקי הארץ", מוכח שאין זה בתור שבחו של מקום, שהרי מדובר שם בשבועה, וכשמזכירים שם שמים בתוך שבועה אין מפסיקים בדברי שבח.

ועל כרחך, שהן "אלקי השמים" (פאן) והן "אלקי השמים ואלקי הארץ" (לעיל) קשורים לתוכן דברי אברהם אל אליעזר: בשינוי זה תירץ אברהם את התמי' האמורה.

מ"א

אמר לו - אין זה לימוד וביאור השינוי סתם, אלא זהו הסבר שאמר אברהם על תמיהתו של אליעזר.

מ"א

עכשיו הוא אלקי השמים ואלקי הארץ, שהרגלתיו בפי הבריות - השפעתו של אברהם על הבריות הצטמצמה בכך שהקב"ה נעשה "רגיל" בפייהם בלבד, אך הם לא שינו את אורחותיהם וצורת הנהגתם. משום כך לא היו בנות כנען ראויות ליצחק, למרות העובדה שאברהם גר בתוכן.

אבל כשלקחני מבית אבי הי' אלקי השמים ולא אלקי הארץ, שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא הי' רגיל בארץ - לאידך, לא יתכן להשיב את יצחק אל המקום של "בית אבי", כי אברהם הצליח להרגיל את ה' בפי הבריות רק לאחר שיצא מבית אביו, לא לפני זה, כך שכבית אביו שרר מצב של "לא הי' רגיל בארץ".

לשון חכמים

ישנם מספר דקדוקים בסגנון לשון רש"י:

א. לכאורה הי' לו לומר "שהרגלתיו בפי הבריות והכרתיו אצל באי עולם" (וכיו"ב), על משקל "שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא הי' רגיל בארץ".

ב. פתח ב"בריות", אחר כך נקט "באי עולם", וסיים ב"בארץ".

ג. אצל "בריות" נקט "הרגלתיו", אצל "באי עולם" - "מכירים בו": ואצל "בארץ" - "שמו לא הי' רגיל".

והביאור:

על הפסוק "אז הוחל לקרוא בשם ה'" (בראשית ד, כו) פירש רש"י "לשון חולין, לקרוא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה". היינו, שמימי אנוש ידעו אודות שם ה', אבל עשאוהו חולין, דבר המורה על כך שלא היו מכירים בו (בהקב"ה).

והנה, על הפסוק "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" (וירא כא, לג) פירש רש"י "על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם. לאחר שאוכלים ושותים, אמר להם: ברכו למי שאכלתם משלו, סבורים אתם שמשלי אכלתם, משל מי שאמר והי' העולם אכלתם". היינו שעד שבא אברהם לא ידעו שהקב"ה הוא אדון העולם (חשבו ש"משלי אכלתם"), וכתוצאה מכך לא הי' שמו של הקב"ה רגיל בארץ.

נמצא, שהיו מכירים שהקב"ה הוא "אלקי השמים", אבל "באי עולם" לא היו "מכירים בו" (חשבו ש"משלי אכלתם"). ומאחר ש"בארץ" אין רגילים לדבר אודות עניני "שמים", לכן גם "שמו" ("אלקי השמים") לא הי' רגיל בארץ.

ואילו כשבא אברהם, הרגיל לא רק את "שמו" של הקב"ה, אלא גם את הקב"ה עצמו ("הרגלתי") בתור "אלקי הארץ", שהרי בכל אכילה ואכילה הי' אומר להם "ברכו" ("בפיי") למי שאכלתם משלו".

והנה, על הפסוק "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (לך יב, ה) פירש רש"י שאברהם גיירן, ואם כן היו גם כאלה שהיו "מכירים בו", אבל השפעתו על ה"בריות" הי' רק בכך שהרגיל את ה' בפיהם (לא "מכירים").

נד, ח

ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה

ונקית משבועתי וגו': וקם לך אשה מצנות ענר אשכול וממרא.

כאן משמע שרק מבנות ענר אשכול וממרא ותו לא, היינו לא מבנות ישמעאל (ובטעם הדבר יש לומר - להיותו "בן האמה"); ואילו להלן (פסוק מט) מפרש רש"י "על ימין, מבנות ישמעאל".

ויש להאריך בזה.

שם: וקם לך אשה מצנות ענר אשכול וממרא

אף שענר אשכול וממרא היו אמוריים (לך יד, יג), לא חל עליהם האיסור של "לא תחתן במ" (ואתחנן ז, ג), שכן טעם האיסור הוא "כי יסיר גו' ועבדו אלקים אחרים" (שם פסוק ד), ולגבי ענר אשכול וממרא לא הי' חשש זה.

(ועל דרך רש"י שופטים כ, יח: "אם עשו תשובה ונתגיירו אתה רשאי לקבלם". וראה גו"א וישב לח, ב - "דכנעניות אינן אסורות אלא אם כן לא חזרו בתשובה, אבל חזרו בתשובה לא, וכדכתיב למען לא ילמדו אתכם לעשות ככל התועבות").